

Scheiden en verweven

Plat
form**Vandaag of morgen?**

Terwan & Van der Weijden stellen in Platform dat ons manifest (zie De Zeeuw & Albrecht, 1990) weinig vernieuwend is en de kansen voor 'agrarisches natuurbeheer' onderschat. Brunt (1991) constateert o.a. dat er kennelijk onder de manifest-ondertekenaars geen kennis aanwezig was omtrent natuur in het landbouwgebied.

Hier een reactie, uiteraard geheel op persoonlijke titel.

Hoofdpunt van verschil tussen mij en genoemde opposanten is dat zij uitgaan van de omstandigheden van vandaag, terwijl ik bewust uitga van een visie op de komende 10 à 50 jaren.

Voorts betonen Terwan & van der Weijden zich sterke voorstanders van verweving en verklaren zij zich tegen scheiding van 'natuur' en landbouw. Ik daarentegen ben een voorstander van bepaalde vormen van verweving, maar eveneens van bepaalde vormen van scheiding en daarmee ben ik in harmonie met het leven zelf. Schaal en aard van de beschouwde aspecten bepalen een en ander. Scheiding dan wel verweving opvatten als een doctrine acht ik gevaarlijk. De menselijke samenleving wordt al te veel bedreigd door dogma's.

Het is onjuist om te stellen, zoals Terwan & van der Weijden doen, dat wij manifestenschrijvers weinig consistent zijn door zowel het één (scheiding van hoogwaardige produktielandbouw en hoogwaardige pure natuur) als het ander (verweving, met name in te handhaven oude cultuurlandschappen) voor te staan.

Beperkt natuurbegrip?

Verrast ben ik door de opmerking dat wij een beperkt natuurbegrip zouden hanteren. Ik doe juist (ook in het manifest) een pleidooi voor het gehele scala aan natuur-aspecten zoals ik dat onlangs meer uitvoerig heb beschreven (Zonneveld, 1991). Ik kom juist bij Terwan & van der Weijden maar één beperkt natuurbegrip tegen, namelijk uitsluitend levende wezens die een bepaalde mate van cultuurdruk (hebben leren) tolereren. Over de abiotische aspecten schrij-

In deze rubriek komen auteurs aan het woord, die vanuit hun kennis uit onderzoek en/of praktijkervaring hun visie geven op bepaalde beleidsvoornemens, -plannen, nota's e.d. Hier volgt een reactie op de bijdrage van Ir. P. Terwan & Drs. W.J. van der Weijden:

Uitdagend manifest onderschat kansen voor agrarisch natuurbeheer, in De Levende Natuur, nummer 3, mei 1992. Deze reactie komt van Prof. dr. I.S. Zonneveld.

ven ze in het geheel niet (maar dat komt meer voor bij biologen). Pure natuur, die geheel zonder mensen zichzelf reguleert, sluiten zij feitelijk uit want 'daarvoor moet plaats zijn' en 'die kan niet groot zijn in een dicht bevolkt land dat onderhevig is aan verstedelijking, verzuring, vermesting, verdroging en lawaai'. Op dat verfoeilijk defaitisme kom ik nog terug.

Met weidevogels, en de restanten van de flora en fauna in slootkanten, bermen en houtwallen stellen ze zich tevreden. Dat noem ik nu beperking van het natuurbegrip als het gaat om duurzaam samengaan van natuur en landbouw. Als we de vrije natuur opgeven of beperken tot een enkel procent van ons toch al kleine land zijn we bezig met onjuiste scheiding, door het uitsluiten van 'datgene wat zelf rechten heeft' en waarop juist ook een dicht bevolkt land als Nederland recht heeft.

Ik pleit juist voor verweving op nationale schaal. Waarom zou een Nederlander naar Noord-Scandinavië moeten om echte natuurlandschappen van enig formaat te beleven? Waarom zou de opkomende jonge wetenschapsbeoefenaar niet ook in het eigen klimaat en op de eigen bodem onbetuttelde echte natuurprocessen mogen vinden, abiotische zo-

wel als biotische, in pure natuurgebieden, als mozaïek verweven met de ongeëvenaarde cultuurlandschappen waar we zo rijk aan zijn (zij het op dit moment in verloedering)?

Het nog al beperkte natuurbegrip van mijn opponenten wordt nog duidelijker uit het zinnetje, waarbij het verschijnsel wordt aangehaald dat houtwallen per oppervlakte-eenheid rijker zijn aan vogels dan een aaneengesloten bosgebied. Wat hebben zulke getallen nu met absolute natuurwaarden te maken? Zeker, bij inventarisatie geven zulke cijfers een bepaalde aanwijzing als het gaat om de vergelijking van de mate van aantasting van overigens in beginsel gelijkwaardige elementen. Maar deze vergelijking van twee totaal verschillende landschapselementen (bos t.o.v. houtwallen, beide van eminent belang voor ons landschap als zodanig) is een ontsiering van het betoog van mijn geachte opponenten, die gelukkig ook zinniger opmerkingen maken.

Een voorbeeld van dat laatste is dat bepaalde volgers van niet te intensieve cultuur, zoals weidevogels, het 'beter doen' bij een zeker landbouwgebruik dan in pure natuur. Daarom pleit ik ook voor het handhaven van dergelijke vormen van boeregebruik en wil ik persé niet dat de meeste bestaande natuurreservaten, waar dit soort milde landbouw wordt gehandhaafd, worden overgelaten aan zuivere natuurontwikkeling. Ze zijn daar vrijwel zonder uitzondering in omvang en variatie ook te klein voor.

Ik ga nog verder. Ik vind dat de landbouwer gewoon verplicht is om, net als ieder ander burger, het milieu dat hij gebruikt te respecteren, inclusief de levende have. Zeker gezien de gigantische (gekapitaliseerd in aanzienlijke mate de grondprijs bepalende) subsidie die de landbouw jaarlijks ontvangt van de Nederlandse belastingbetaler. Daarom vind ik het werk van de instituten als die waar Terwan & van der Weijden hun krachten inzetten o.a. aan dat heel veel natuur gespaard kan worden zonder dat het veel extra kost en zelfs, bijv. door efficiënter kunstmestgebruik, soms nog goedkoper

is. In samenhang met de quotering, mestregulatie etc., kan hier het een en ander bereikt worden, zoals mijn opposenten terecht opmerken.

Daarnaast kan het systeem van beheersgelden in de zin van de Relatienota, maar ook andere subsidies als die voor ganzenschade etc., en het geheel van maatregelen uit de natuurbeschermingswet, nog wat extra helpen om de cultuurvolgers onder onze biologische natuurelementen wat extra te steunen. In het manifest hebben we dat uiteraard niet in detail behandeld. Gezegd is dat zowel de natuurelementen in het cultuurland (zelfs de stad!) als de pure natuurbescherming een stimulans behoeven (maar dat noemen mijn opposenten dan weer inconsistent, zie boven!).

De boer drager van de natuur?

Wat is dan de betekenis van onze gewraakte zin dat de 'boer verlost moet worden van de hypotheek de drager van natuur te zijn'?

Deze: naast de door de landbouw getolereerde natuurelementen (cultuurvolgers) die bepaalde landbouwmaatregelen tolereren, is er ook nog pure vrije natuur die wij wensen te bevorderen, met name op de gevraagde ca 200.000

ha extra (10% van het huidige oppervlak aan cultuurland).

Dat is de natuur waar de boer per definitie geen drager van kan zijn.

Toch zien we allerlei voorstellen voor nieuwe hei, nieuwe hooilanden, wat schatten kost om te 'maken' en nog meer schatten om te beheren, door echte of 'would be' boeren in de toekomst. Pure natuur in plaats van nog meer 'beheerslandbouw' is dus een realistische eis, voortkomend uit onze wens meer cultuurgrond om te vormen in natuurgebied, dan nu is voorzien in de plannen. Daarbij komt nog dat zij die niet uit de boerenstand voortkomen (vele politici, ambtenaren, ministers en bepaalde stadse natuurbeschermers-biologen) nogal romantische ideeën hebben over de boer, bijna een beschermenswaard natuurelement, evenals zijn grutto's en orchideeën. In die kringen ziet men een veel minder groot verschil tussen vrije natuur en sterk aan de mens gebonden natuur ('zonder boer slechts distels en brandnetels', en die worden door die zegslieden dan niet tot de natuur gerekend). Deze doctrine wordt thans onder de boeren, die zich bedreigd voelen, meer en meer gebruikt. Daartegen nu is een drastische stellingname nodig. De

Eempolders met Eemnes. foto Bert Bos

Echte koekoeksbloem
foto Bert Bos

boer is, als boer, hoogstens een tolereerder, net als elke burger, die ook bepaalde natuurelementen moet tolereren in huis en tuin.

De andere reden voor onze stelling is dat het op de betere landbouwgronden mogelijk moet zijn voor een (beperkt) aantal boeren (zoveel mogelijk) vrij te concurreren, zonder betutteling anders dan op basis van milieu-eisen (duurzaam schone grond, lucht en water).

Met kruimeltjes natuur tevreden?

De essentie echter van het (voor wat betreft de maatregelen) niet eens zo grote meningsverschil is dat ik de mening van Terwan & van der Weijden dat in Nederland geen plaats zou zijn voor pure natuur, absoluut verwerp. Er is gezien de duidelijke trend in de landbouw in de wereld en zeker in Nederland, geen reden om als natuurbeschermer tevreden te blijven met de kruimeltjes natuur die van de tafel van de landbouw overschieten. Juist in een dicht bevolkt land gaat het niet aan dat een (zeer) klein percentage van de bevolking $\frac{2}{3}$ van de oppervlak in exclusief gebruik heeft, tenzij dit ten bate zou zijn van die gehele bevolking, inclusief haar ethische en culturele strevingen. **Dat laatste is nu niet meer zo!** Als een rijk land meer natuur wenst in plaats van produktielandbouw, dan zal die landbouw sterk moeten staan om alle grond in principe in handen te houden en daar slechts (eventueel tegen betaling van beheersgelden) wat kruimeltjes natuur op toe te laten. Zo sterk staat een deel van die 'landbouw' in de naaste toekomst niet meer, economisch niet en politiek niet.

De landbouw kan op de armere gronden zonder subsidie niet bestaan. De wereldeconomie en de sociale omstandigheden in ontwikkelingslanden vragen om opheffing van subsidies. Niet-grondgebonden landbouw (kippen en varkens) floreren ten koste van het milieu. Als onze milieueisen worden uitgevoerd is een groot deel van die landbouw ten dode opgeschreven. De belastingbetaler zal niet langer tolereren dat zijn goede geld gebruikt wordt voor

de produktie van een nodeloos produkt, in ruimtes waar hij zelf in de vrije natuur zou willen verkeren. De belastingbetaler is ook zijn romantische kijk op de boer in versnelde mate aan het verliezen. Een koude sanering, zoals decennia geleden in Amerika, waarbij veel natuur ontstond, willen we echter niet.

Hoe voorkom je koude sanering?

Er is een aantal oplossingen voor het sociale probleem van de boerenstand. Het gaat te ver daar nu op in te gaan. De boer als natuurbeheerder is echter duidelijk geen oplossing voor de grote hoeveelheid boerengezinnen die noodgedwongen een ander beroep zullen moeten kiezen.

Van groot belang is dat de boerenzoons en -dochters vandaag beseffen dat er slechts voor enkelen van hen plaats zal zijn in dit (volgens mij) prachtige beroep van landbouwer, waarbij men langs nieuwe milieuvriendelijke wegen optimaal rendement zal moeten zoeken. Daarnaast zullen enkelen zich kunnen laten opleiden tot parkwachter van de oude cultuurlandschappen die, zolang de belastingbetaler dat wil, kunstmatig bewaard zullen moeten blijven. Het onvergelykelijke veenweidelandschap zal in zijn geheel (400.000 ha) nooit een landschapspark kunnen worden. Ik hoop dan ook dat Terwan & van der Weijden juist dat deel van het land (waar zij duidelijk ook zeer aan zijn gehecht) zullen helpen bewaren via alternatieve, enigermate betaalbare semi-economische methoden.

Daarnaast dient zich op het niet meer voor landbouw noodzakelijke land een voor een ieder toegankelijk vrije natuur ('wildernis') te kunnen ontwikkelen. Ik denk daarbij aan open savanne landschappen en ook wat bos uiteraard. Die

natuur moet daar komen waar de landbouw 'van nature' het eerst zal verdwijnen. Het betreft daarbij vooral ook gronden die als gevolg van een ongunstig absorbtie-complex (buffer voor mineralen en water) landbouwkundig de minste speling hebben, bijv. te lichte zandgronden of te zware kleigronden.

Macro-economisch is het uiteraard het meest efficiënt de onrendabele takken van de industrie af te stoten. Het goedkoopste voor de B.V. Nederland is het dus om die onrendabele gronden, van wat voor aard ook, te laten ontwikkelen tot natuurgebied, wat voor natuur dan ook.

Extensivering of intensivering

Terwan & van der Weijden wijzen op een belangrijk vraagstuk, de noodzaak tot extensivering, in de zin van meer land per boer. Ik heb slechts ruimte voor een korte opmerking. Over enige decennia (een generatie) zullen volgens het 'natuurlijke' verloop minder dan de helft van de boerenondernemers over zijn. Die blijvers zullen dan, ook als er tien of twintig procent land van de huidige twee miljoen ha wordt afgestoten, ruimschoots gelegenheid hebben tot bedrijfsvergroting. Ik acht het realistisch te stellen dat er (zie de Wit, 1988) zowel intensivering kan zijn op bepaalde gronden als ook extensivering op andere, en dat ook hier niet van een of/ of maar van een en/en situatie sprake zal zijn.

Geen financiële maar een politieke zaak

Terwan & van der Weijden wijden enkele alinea's aan kostenberekeningen ten aanzien van aantallen te conserveren dieren en planten, bij aankoop dan wel beheer. Zulke overwegingen zijn voor de lokale beheerder niet zonder betekenis.

Voor de grote lijn en in het licht van de gigantische (ik herhaal: de grondprijs bepalende) bedragen die er in Nederland en in Europa aan subsidies worden gegeven, zijn zulke berekeningen niet aan de orde. Voor het afwegen van krenten of grutto's schrijf je geen manifest. Het gaat om een fundamentele heroverweging van sociaal-politieke aard. Het herzien van de subsidiestromen (vele miljarden per jaar!) is een politiek onderwerp dat om een trendbreuk vraagt. Niet alleen ten behoeve van echte natuur maar ook ten behoeve van echte boeren die de oude traditie van ondernemingszin en vakkennis en werkkraft kunnen voortzetten, niet in indianen-reservaat-achtige sfeer maar zoveel mogelijk als vrije ondernemer, zij het ook enigszins beschermd door de gemeenschap. Uiteraard kan (en moet) een modern boerenlandschap ook mooi zijn, en volgens ons ook worden verweven met pure natuurgebieden.

Ik acht het beslist bestaanbaar, wanneer het Nederlandse volk, ook de CDA-kiezers, werkelijk kennis neemt van wat er gaande is op het platteland in Nederland en ook elders in Europa, dat onze ideeën in toenemende mate aanvaard zullen worden door parlement en regering, en ook uitgevoerd zullen worden. Tien jaar is wat optimistisch, maar op den duur is er niet aan te ontkomen, als wij als beschaafd land willen voortbestaan.

Literatuur

- Albrecht, W.G., D. de Zeeuw et al., 1990. Duurzaam samengaan van landbouw, natuur en milieu. Manifest en rapport, Amsterdam, 18 pag.
- Brunt, M.A., 1991. Uitdagend landbouwmanifest. *Natuur en Milieu* 15: 4-7.
- Terwan, P. & W.J. van der Weijden, 1991. Uitdagend manifest onderschat kansen voor agrarisch natuurbeheer. *De Levende Natuur* 92: 74-76.
- Wit, C.T. de, 1988. The agricultural environment in the European community. *Ecological Bulletins* 39: 204-211.
- Zonneveld, I.S., 1991. Eerbied voor natuur, welke natuur? *Gorteria* 17: 25-36.

Ies Zonneveld
Vaarwerkhorst 63, 7531 HL Enschede

Naschrift auteurs:

Wij gaan kort in op enkele punten van Zonnevelds betoog.

Ten eerste zouden wij een beperkt natuurbegrip hanteren. Laat er geen misverstand over bestaan: wij zijn vóór natuurontwikkeling, maar tegen de volslagen scheve verhouding in aandacht en geld tussen natuurontwikkeling en agrarisch natuurbeheer. In ons artikel erkennen we dat er voor een aantal soorten in de landbouw geen plaats (meer) is. Voor die soorten kan natuurontwikkeling uitkomst bieden. Maar één van de redenen waarom er relatief weinig succesverhalen over verweving bestaan, is het voortdurende gebrek aan beleidsinstrumenten en financiën — zie ook de evaluatie die de Rijksplanologische Dienst aan verweving wijdde. Verweving heeft daarom niet minder, maar juist méér aandacht. Ten tweede acht Zonneveld goede kosten-batenanalyses overbodig voor het natuurbeleid: voor het afwegen van krenten of grutto's schrijf je immers geen manifest. Deze bewering is natuurlijk niet vol te houden. Iedereen die serieus wil meepraten over natuurbeheer, moet zich buigen over kosten en natuureffecten. Een visionair manifest schrijven is prima voor de discussie, maar bestuurlijk nauwelijks serieus te nemen als de financiële aspecten buiten beschouwing blijven. En dat is dan ook precies wat er is gebeurd: staatssecretaris Gabor heeft de voorstellen afgedaan als te duur. Bovendien: als de natuurbescherming zelf niet meewerkt aan kosten-batenanalyses ter wille van een doelmatig natuurbeheer, dan doet de Rekenkamer dat wel voor haar. Het gaat tenslotte grotendeels om gemeenschapsgeld.

Ten derde zouden wij te defaitistisch zijn over de perspectieven voor 'pure natuur'. Welnu, het spreekt voor zich dat er alles aan moet worden gedaan om de milieuvervuiling terug te dringen. Ook de natuur zal daarvan profiteren. Maar dit laat onverlet dat reeds het beheer van de huidige natuurgebieden grote problemen oplevert, niet in de laatste plaats door lucht- en watervervuiling. Het lijkt dus zaak om eerst de vervuiling aan te pakken en de natuur die we nog hebben beter te beheren, voordat we op grote schaal nieuwe natuur gaan proberen te creëren. En over pure natuur gesproken: juist met een landbouw die alleen nog maar 'kruimeltjes' natuur voortbrengt, zullen natuurgebieden sterk geïsoleerde

eenheden zijn. Dat kan leiden tot uitsterven van populaties. Alleen zeer grote natuurgebieden blijven hiervan gevrijwaard.

Dat brengt ons bij het laatste punt: de beschikbaarheid van landbouwgrond voor natuurontwikkeling. Zonneveld gaat er gemakshalve van uit dat er op ruime schaal grond zal vrijkomen, zodat de grondvererving voor natuur geolied verloopt en er bovendien ruimte blijft om het grondgebruik op het resterende areaal te extensiveren. Dit lijkt ons wat naïef. Een recente studie van het Landbouw-Economisch Instituut over de grondbehoefte binnen en buiten de landbouw leert juist dat door uitvoering van het milieubeleid de vraag naar grond vanuit de landbouw veel groter zal zijn dan tot dusverre werd aangenomen. Grondonttrekking voor natuurdoeleinden zal — zeker bij een extra claim van 200.000 ha — de grondvraag en daarmee de grondprijzen nog verder opdrijven. Voeg bij de hoge verwerkingskosten de hoge inrichtings- en beheerskosten, en het zal duidelijk zijn dat de kans niet groot is dat natuurontwikkeling op landbouwgrond de komende decennia op grote schaal van de grond komt. Ten eerste omdat er domweg onvoldoende landbouwgrond zal vrijkomen, ten tweede omdat de vrijkomende grond duur zal zijn. Andere middelen, zoals onteigening of 'marktverstoring' door zeer hoge prijzen te bieden voor de grond, stuiten op grote maatschappelijke weerstanden. Eerder lijkt grootschalige natuurontwikkeling mogelijk op delen van het bosareaal (Veluwe, Brabant). Veel bossen in Nederland zijn economisch onrendabel en ecologisch straatarm. Natuurontwikkeling is hier veel goedkoper te realiseren, hoewel ook hier het areaal beperkt zal zijn.

In deze situatie zou de natuurbescherming een strategische blunder maken door nagenoeg alle kaarten te zetten op natuurontwikkeling. Een èn-èn strategie, zoals ook Zonneveld die voorstaat, is uitstekend. Maar die vergt ook een meer evenredige bestuurlijke en financiële aandacht voor verweving.

Paul Terwan & Wouter van der Weijden
Centrum voor Landbouw en Milieu

Einde discussie over het manifest 'Duurzaam samengaan van landbouw, natuur en milieu'. (De Zeeuw & Albrecht, 1990).
De redactie